

Vlasta
Zajec

Široka kabanica Johannesa Komersteinera

Figura i ornament. Barok – Johannes Komersteiner i njegov krug
Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt, 10. ožujka 2016. – 17. travnja 2016.

AUTORICA KONCEPCIJE IZLOŽBE I TEKSTOVA Nela Tarbuk

KUSTOSICA IZLOŽBE Jasmina Fučkan

AUTORI LIKOVNOG POSTAVA I VIZUALNOG IDENTITETA IZLOŽBE

Sanja Bachrach Krištofić i Mario Krištofić

Nela Tarbuk, *Kipar Johannes Komersteiner i njegov krug*,

Zagreb: Muzej za umjetnosti i obrt, 2016., 207 str.

ISBN 978953764154-2

Proljetos u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt održana opsežna izložba posvećena djelu Johannesa Komersteinera, najglasovitije kiparske figure 17. stoljeća na području sjeverozapadne Hrvatske, dugo je pripremana i s velikim zanimanjem iščekivana. Na zahtjevnost problematike i kompleksnost istraživačkih i drugih zadataka koji su joj prethodili i bili razlogom dugotrajnosti njezine pripreme ukazali su govori predstavljača na njezinu otvorenju, a najzornije onaj autorice izložbe Nele Tarbuk, gotovo u cijelosti posvećen poimeničnim zahvalama mnoštvu partnera i suradnika različitih struka čiji je rad bio ugrađen u taj projekt.

Kao što je tom prigodom naglašeno, riječ je o prvoj monografskoj izložbi posvećenoj jednom baroknom kiparu u Hrvatskoj. Ime Johannesa Komersteinera (oblik imena kakav je prihvaćen u recentnijim radovima, dok se u izvorima i ranijoj literaturi javljaju raznolike inačice njegova imena i prezimena - Ivan, Ioannes, Khomerstainer, Khumersteiner, Komerstain, Komersteinner, Komerštajner) već je dugo vremena poznato u stručnoj literaturi i redovito zastupljeno u domaćim pregledima likovne umjetnosti, uobičajeno se pritom poistovjećujući sa

↑ Detalj izložbenog postava - Johannes Komersteiner, sv. Alojzije Gonzaga s oltara sv. Franje Borgije, crkva sv. Katarine, Zagreb, FOTO V. Zajec

←

Johannes
Komersteiner,
sv. Josip s
oltara Blažene
Djevice Marije
iz zagrebačke
katedrale,
MUO, Zagreb,
foto V. Zajec

začecima barokne skulpture i oltaristike na području sjeverne Hrvatske, što ga je učinilo vrlo prikladnim kandidatom za monografsku izložbenu prezentaciju. Unatoč razmjernoj popularnosti, koja je djelomice čak uspjela prijeći uske okvire specijalističkih rasprava, Komersteinerov životni i umjetnički put kao i pitanje definicije korpusa njegovih vlastoručnih djela još uvijek, kao što je to pokazala i ova izložba, obilježavaju brojne nedoumice i nejasnoće. Nakon dokumentirana boravka i djelovanja u Ljubljani sedamdesetih godina 17. stoljeća, Komersteiner potkraj osamdesetih seli u Zagreb, gdje će provesti ostatak života, ostavivši snažan pečat u baroknom umjetničkom naslijeđu sjeverne Hrvatske. Sa zagrebačkim naručiteljima započeo je suradnju još sedamdesetih godina, prihvaćajući narudžbe isusovaca i Kaptola za izradu oltara i kipova. Za razliku od Hrvatske, u Sloveniji zasad nisu utvrđeni njegovi radovi u drvu, a jedini materijalni trag njegove djelatnosti predstavljaju dva kamena kipa nastala za Herkulovu i Neptunovu fontanu u Ljubljani sredinom sedamdesetih godina 17. stoljeća,

za što postoje i arhivske potvrde. S druge strane, temeljem arhivski dokumentiranih djela proizašlih iz narudžbi za nekadašnju isusovačku crkvu sv. Katarine na zagrebačkom Gradecu te potom zagrebačku katedralu (oltari sv. Marije, sv. Ladislava i sv. Emerika), Johannesu Komersteineru te njegovoj radionici i sljedbenicima na tlu je Hrvatske tijekom vremena metodom stilske analize pripisan popriličan broj radova od kojih je znatan dio predstavljen na ovoj izložbi. Riječ je o, kako se moglo vidjeti, prilično heterogenom korpusu kojem je svojstvena znatna raslojenost u kakvoći, a dijelom i u morfološkim obilježjima.

Na izložbi je predstavljeno devedesetak djela - pretežno kipova, ali i oltarnih ulomaka, pa i čitavih oltarnih cjelina. Uz ona za koje je Komersteinerovo autorstvo dokumentirano i koje čine atribucijsku jezgru njegova opusa, izložena su i brojna druga djela više ili manje srodna izričaja pripisana tom autoru odnosno njegovoj radionici, pomoćnicima i nasljednicima. Radovi za koje je utvrđeno ili pretpostavljeno

Komersteinerovo autorstvo predstavljeni su u dvoranama sivo obojenih zidova, dok su u crveno obojenim dvoranama bila izložena djela njegova kiparskog kruga. Tako su se primjerice u prvoj sivoj dvorani, uz bok kipovima sv. Alojzija Gonzage i sv. Stanislava Kostke (s oltara sv. Franje Borgije iz nekadašnje isusovačke crkve sv. Katarine na zagrebačkom Gradecu, jedinog *in situ* sačuvana dokumentiranog Komersteinerovog djela), ulomcima oltarne dekoracije oltara Blažene Djevice Marije i sv. Ladislava te kipovima s oltara sv. Emerika (koji su se svi izvorno nalazili u zagrebačkoj katedrali), našli i prijedlogom autorice izložbe Nele Tarbuk Komersteineru približeni vrsni kipovi svetaca iz nekadašnje isusovačke kapele u Gornjem Tkalcu nedaleko Vrbovca te dviju svetica iz Samoborskog muzeja, podrijetlom vjerojatno iz samoborske župne crkve sv. Anastazije. Sučeljavanjem djela različitih provenijencija posjetiteljima je pružena ekskluzivna i dragocjena prilika njihove neposredne usporedbe, ali isto tako i kritičkog promišljanja i propitkivanja ponuđenih atributivnih prijedloga.

Izložba je također ponudila mogućnost uvida u iznimno složenu konzervatorsko-restauratorsku problematiku vezanu uz djela drvene polikromirane skulpture i oltara, kao i širok raspon konzervatorsko-restauratorskih pristupa i postupaka primjenjivanih tijekom prošlog i ovog stoljeća na izloženim djelima, od kojih su pojedini karakteristični primjeri bili detaljnije prikazani na izložbenim panoima (Kloštar Ivanić, Stari Farkašić, predela oltara sv. Ladislava). Važnost tog aspekta nadilazi razinu historijske autorefleksije metoda jedne struke i ulazi u samu srž naravi drvene polikromirane plastike čiji konačan izgled u podjednakoj mjeri određuju primarni drvorezbarski i naknadni polikromatorski udio. Potonji pri tom posjeduje znatan interpretativni potencijal u odnosu na drvorezbareni dio, što je neophodno uzeti u obzir pri

umjetničkopovijesnom tumačenju i vrednovanju tih djela. Sugestivan primjer u tom smislu predstavlja usporedba dviju vrsnih skulptura uvrštenih u skupinu Komersteinerovih vlastoručnih radova - arkandela Gabrijela s oltara Blažene Djevice Marije iz zagrebačke katedrale, u potpunosti ogoljela od polikromacijskog sloja i premazana samo tamnim bajcom i lakom te polikromiranog kipa Blažene Djevice Marije s Djetetom s oltara posvećena sv. Ladislavu, čija u cijelosti pozlaćena odjeća stvara raskošne slikovite učinke. Prikazani su i primjeri loših

↓ Johannes Komersteiner, arkandeo Gabrijel s oltara Blažene Djevice Marije iz zagrebačke katedrale, MUO, Zagreb, Foto V. Zajec

praksi, poput skulpture sv. Joakima iz crkve Pohođenja Blažene Djevice Marije u Starom Farkašiću koja je recentno doživjela drastično i posve neprimjereno amatersko preslikavanje.

Smješteni u poluzamračene dvorane, izložci su prezentirani promišljenom ambijentalnom rasvjetom, primjerenom karakteru barokne sakralne skulpture i njezina izvornog okružja. Pojedina djela, poput primjerice već spomenutih kipova isusovačkih svetaca s oltara sv. Franje Borgije, efektno su kontekstualizirana crno-bijelim fotografijama njihova originalnog smještaja. Vrijedan prilog projektu donijela je i izložba autorskih fotografija Srečka Budeka pod nazivom *Fotografske interpretacije baštinskih predmeta*, postavljena na drugom katu Muzeja. Nastala tijekom pripreme središnje izložbe i tematski ograničena na portrete na njoj izloženih kipova, ponudila je diskretno, ali dojmljivo fotografsko čitanje

↑
 Detalj izložbenog postava
 – Komersteinerova radionica, sv. Rok, vjerojatno iz župne crkve Sv. Anastazije u Samoboru, Samoborski muzej, FOTO V. Zajec

→
 Majstor širokih usta, detalj glavnog oltara iz kapele sv. Ivana Krstitelja u Buševcu, FOTO V. Zajec

→
 S postava
 izložbe *Figura
 i ornament.*
*Barok – Johannes
 Komersteiner i
 njegov krug,*
 FOTO S. Budek,
 V. Benović

komerštajnerovske galerije likova pa je šteta da je, dislocirana od glavnog postava i otvorena gotovo mjesec dana nakon glavne izložbe, prošla prilično nezapaženo. U skladu s dobrom praksom Muzeja za umjetnost i obrt, izložbeni je projekt bio zaokružen serijom besplatnih, javnosti otvorenih stručnih predavanja koja su dodatno produbila i kontekstualizirala temu – uz predavanje autorice Nele Tarbuk na kojem su potanje prikazani brojni zanimljivi aspekti njezina istraživanja, predavanja su održali i Danko Šourek (o zagrebačkoj katedrali u 17. i 18. stoljeću), Martina Wolff Zubović (o ornamentici akantusa) te Jasminka Podgorski, Anđelko Pedišić, Ana Dumbović i Vanesa Gjini (konzervatorsko-restauratorske teme). Nažalost, važnost te dugotrajno pripremane izložbe nije našla odjeka u dužini njezina trajanja koje se svelo na tek malo više od mjesec dana. Nasuprot tome, u Narodnoj galeriji u Ljubljani, gdje je potom u reduciranom obliku bila postavljena, izložba je trajala gotovo triput duže.

Šest mjeseci po zatvaranju izložbe u nakladi Muzeja za umjetnosti i obrt objelodanjeno je i monografsko

izdanje posvećeno kiparu Johannesu Komersteineru, koje također potpisuje Nela Tarbuk, potanje u njemu prezentiravši i obrazloživši na izložbi predstavljenu građu i naznačenu problematiku. Među poglavljima knjige osobitu pozornost privlače ona u kojima je autorica nastojala odgonetnuti kiparevo podrijetlo te osvijetliti predzagrebačko razdoblje njegova života i djelovanja, donoseći pritom niz zanimljivih novih spoznaja i prijedloga. U poglavlju naslovljenu *Izvorno kiparsko okružje i utjecaji* autorica je ponudila argumente koji Komersteinerovo podrijetlo smještaju u Kitzbühel na području sjevernog Tirola (navod pretpostavljena vremena njegova rođenja sredinom 1630-ih, donesen u legendi izložbe, u tekstu monografije nije ponovljen) te skicirala njegov vjerojatni daljnji put, nalazeći dokumentarne naznake o njegovu boravku u švapskoj pokrajini Württemberg odnosno gradu Birlingenu gdje se 1654. godine po prvi puta oženio. Nastojeći oslikati prilike u umjetničkom drvorezbarstvu Tirola i južne Njemačke u drugoj polovici 17. stoljeća, koje su po svemu sudeći odredile inicijalno formiranje Komersteinerova umjetničkog izričaja, izdvojila je, među

©
S postava
izložbe *Figura
i ornament.*
Barok – Johannes
Komersteiner
i njegov krug,
FOTO S. Budek,
V. Benović

ostalima, kicbilške kipare Benedikta i Georga Feistenbergera, Christoph Heinricha Dittmara, kao i dvojicu čuvenijih kipara podalpske regije djelatnih u tom razdoblju, Andreasa Tamascha i Thomasa Schwanthalera. Ukazujući na stilske i tipološke podudarnosti pojedinih rješenja, naglasila je da se ipak ne nalaze izravne poveznice između njihovih djela te pritom iznijela pretpostavku da se Komersteiner prvotno možda školovao za stolara, a tek potom za kipara. Posvetila se i pitanju njegova slovenskog razdoblja, kamo Komersteiner po svojoj prilici stiže početkom sedamdesetih godina, iz kojeg dosad nije utvrđeno niti jedno drvorezbarsko djelo. Posebnu pozornost usmjerila je pritom primjerima drvenih oltara i skulpture na dvama slovenskim lokalitetima – Mišjem dolu kod Litije i Sremiču kod Brestanice – ne isključujući mogućnost da je riječ o vlastoručnim Komersteinerovim radovima. Osobito je u tom kontekstu zanimljiv glavni oltar u crkvi sv. Lucije u Mišjem Dolu, datiran u osamdesete godine 17. stoljeća, na kojem su, uz ornamentiku bujnog akantusa i tordirane stupove – paradigmatičke barokne motive koje u drvorezbarstvo sjeverne Hrvatske uvodi

upravo Komersteiner – zastupljeni i pojedini specifičniji motivi koje nalazimo na njegovim ostvarenjima u Hrvatskoj (figure putta u akantusnim prepletima, konzolni istaci s kerubinskim glavicama, karijatidne figure atlantata).

Proširujući s jedne strane Komersteinerov opus novim prijedlozima, Nela Tarbuk posvetila se i potanko raščlambi radova srodna izričaja (nastalih vjerojatno, barem dijelom, kao proizvod radionice – nakon njegove smrti odnosno prestankom njegova aktivnog bavljenja drvorezbarstvom), razlučujući među njima nekoliko različitih autorskih dlijeta. Središnje mjesto u toj skupini radova zauzima opus drvorezbara pomalo nespreno nazvana “Majstorom širokih usta” čiji glavni dio čine tri u cijelosti sačuvana oltara – dva u župnoj crkvi sv. Barbare u Gornjem Vrapču i jedan u kapeli sv. Ivana Krstitelja u Buševcu. Iako je, u usporedbi s vlastoručnim Komersteinerovim djelima, riječ o vidljivo manje ambicioznom kiparstvu, ona su ilustrativan primjer provincijalnog baroknog drvorezbarstva i skulpture koja svoj puni doseg ostvaruje tek kao dio cjeline bogato ornamentiranih oltara.

Uz spomenutog je majstora Nela Tarbuk izdvojila još dvije kiparske ruke. Vezujući jednu od njih uz autorstvo kipova dvaju apostola izrađenih za franjevački samostan u Kloštar Ivaniću, autorica propitkuje utemeljenost njegove moguće identifikacije s kiparevim sinom Michaelom čije je ime arhivski dokumenirano 1702. godine u ugovoru za glavni oltar te crkve.

Izložbom i monografijom zorno je prikazana zahtjevnost istraživačke teme drvenih oltara i skulpture 17. stoljeća te kompleksna atributivna problematika svojstvena takvoj vrsti građe, ali isto tako i njezina likovna vrijednost i atraktivnost. Pod širokim skutima kabanice Johanna Komersteinerja okupljena su raznolika ostvarenja. Najvršnija djela tog korpusa svjedoče o visokoj likovnoj kulturi i zanatskoj vještini, kao i o umijeću sugestivnog emotivnog obojenja svetačkih likova, potvrđujući zaslužnost Komersteinerove iznimne pozicije u kontekstu ranobaroknog kiparstva i oltaristike u drvu na području sjeverne Hrvatske. S druge strane, za pojedine je primjere, ponekad čak i one koji potječu s istih oltara, teško prepoznati brojem i kvalitetom dostatna podudarna

obilježja koja bi pružila dovoljno čvrste atributivne argumente, a potanja analiza izloženih djela otvara niz teško razrješivih pitanja, kako o razvojnom putu umjetničkog izričaja Johanna Komersteinerja tako i o udjelu suradnika i pomoćnika. To nimalo ne umanjuje vrijednost i važnost ovog projekta, no jasno ukazuje na izazove monografskog rakursa u obradi takve građe. Autorica Nela Tarbuk ponudila je širok i temeljit pregled “komerštajnerovskog” kiparstva i drvorezbarstva, te dala vrijedan doprinos proučavanju ove teme. Osobito su važni rezultati njezina istraživanja vezani uz Komerstainerovo podrijetlo koje je locirala u Tirol, postojbinu i mnogih drugih istaknutih protagnosta barokne umjetnosti u sjevernoj Hrvatskoj. Važan prilog predstavljaju i rezultati istraživanja ranog razdoblja kipareva djelovanja, pri čemu je ukazala na intrigantne poveznice s dosad u tom kontekstu neprepoznatim primjerom oltara iz Mišjeg Dola u Sloveniji. Prihvativši se zahtjevnog zadatka sistematizacije jednog intrigantnog, ali vrlo heterogenog materijala, sagradila je pritom solidan temelj za sva buduća istraživanja ove teme. ×